

Prof. dr hab. Ewa Czerniawska
Wydział Psychologii
Uniwersytet Warszawski

Warszawa, dnia 26.07.2024

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Darii Ford
„*Memory for truth and falsity: An investigation from the perspective of dual-recollection theory*”

“*Pamięć prawdy i fałszu. Badania z perspektywy teorii podwójnego przypominania*”

Rozprawa przygotowana w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Promotor: dr hab. Marek Nieznański, prof. uczelni

Rozprawa mgr Darii Ford (Niedziałkowskiej) dotyczy pamięci prawdy i fałszu z perspektywy teorii podwójnego przypominania. Mieści się zatem w obszarze badań podstawowych z zakresu psychologii pamięci. Wybór zagadnienia oceniam jako ciekawy i ważny. Rozważania nad nim były co prawda obecne na długo zanim powstała psychologia eksperymentalna, jednak nadal nie zyskało ostatecznego, powszechnie akceptowanego rozstrzygnięcia. Zagadnienie ma istotne znaczenie teoretyczne: lepsze poznanie mechanizmów odpowiedzialnych za pamiętanie prawdziwych i fałszywych informacji oraz czynników je warunkujących, a w dalszej perspektywie uzyskane dane mogą także przynieść wnioski o charakterze aplikacyjnym.

Rozprawa składa się z następujących części: streszczeń w języku angielskim i polskim, obszernego wprowadzenia w języku angielskim, trzech artykułów anglojęzycznych oraz oświadczeń współautorów na temat ich wkładu (co jest szczególnie istotne w przypadku recenzji rozprawy). Streszczenia zawierają krótką charakterystykę zawartości pracy. Wprowadzenie obejmuje podstawowe informacje na temat pamięci informacji prawdziwych i fałszywych, proponowanych wyjaśnień teoretycznych, zastosowanych procedur badawczych, uzyskanych wyników i ich znaczenia oraz ograniczeń badań własnych i kierunków dalszych badań.

Poniżej zestawienie prac wchodzących w skład rozprawy doktorskiej:

Niedziałkowska, D., Nieznański, M. (2021). Recollection of „true” feedback is better than “false” feedback independently of a priori beliefs: an investigation from the perspective of dual-recollection theory. *Memory*, 29(9), 1186-1196. <https://doi.org/10.1080/09658211.2021.1973037>

Ford, D., Nieznański, M. (2023). Cognitive load reduces context recollection for true sentences. *Journal of Cognitive Psychology*, 35(6-7), 663-676. <https://doi.org/10.1080/20445911.2023.2245600>

Ford, D., Nieznański, M. (in press). The effect of value on context and target recollection in memory for truth and falsity. *Memory & Cognition*. <http://dx.doi.org/10.3758/s13421-024-01554-3>

W przypadku wszystkich prac Doktorantka jest pierwszym autorem, a oświadczenia współautorów wskazują na wiodącą rolę merytoryczną mgr Darii Ford polegającą na opracowaniu pomysłu badawczego, metodologii, przeprowadzeniu badań oraz analiz wyników, przygotowaniu pierwszej i kolejnych wersji tekstu publikacji. Wkład doktorantki został oszacowany na, odpowiednio: 60, 65 i 70%. Powyższe fakty mają kluczowe znaczenie dla recenzenta rozprawy doktorskiej, gdyż jego rolą jest ocena nie tylko jakości publikacji jako takich (co uczynili wcześniej także recenzenci poszczególnych artykułów), ale przede wszystkim indywidualnego wkładu doktoranta w rozwiązanie oryginalnego problemu naukowego. W tym przypadku można stwierdzić, że wkład Doktorantki jest pierwszoplanowy.

Należy dodać, że powyższe teksty zostały opublikowane lub przyjęte do druku w wiodących dla podjętej problematyki czasopismach.

Punktem wyjścia rozprawy były pytania o mechanizmy leżące u podstaw pamięci prawdziwości i fałszywości zdań. Doktorantka przeprowadziła serię pięciu eksperymentów, których podstawą była teoria podwójnego przypominania. W pierwszej publikacji (Niedzialkowska i Nieznański, 2021) przedstawiła dwa eksperymenty, w których weryfikowała adekwatność teorii podwójnego przypominania dla pamięci zdań prawdziwych i fałszywych oraz wpływ wcześniejszej wiedzy o prawdziwości/fałszywości na pamiętanie prawdy i fałszu. Uzyskane rezultaty potwierdziły dobre dopasowanie danych empirycznych do modelu wielomianowego. Przypominanie kontekstu okazało się istotnie lepsze dla zdań prawdziwych niż fałszywych. Ponadto przypominanie bodźca było istotnie lepsze dla zdań prawdziwych niż fałszywych, gdy oceniane były jako prawdziwe przed zapamiętywaniem (wpływ wcześniejszej wiedzy). Ciekawe są dane dotyczące relacji z poziomem pewności co do prawdziwości/fałszywości zdań w pierwszej fazie eksperymentu. Artykuł drugi (Ford i Nieznański, 2023) zawiera sprawozdanie z badania, którego celem była weryfikacja, który z modeli – Spinozy czy Kartezjusza – znajdzie wsparcie w wynikach uzyskanych z

wykorzystaniem teorii podwójnego przypominania. Drugim celem było sprawdzenie, jak różne rodzaje obciążenia poznawczego wpływają na pamięć zdań prawdziwych i fałszywych. Wyniki potwierdziły lepsze przypominanie kontekstu dla zdań prawdziwych w porównaniu z fałszywymi w warunkach braku obciążenia oraz osłabienia powtarzania. Na uwagę zasługuje rezultat, który Doktorantka interpretuje jako świadczący o tym, że informacja o prawdziwości jest przetwarzana na głębszym poziomie niż informacja o fałszywości. Trzeci artykuł (Ford i Nieznański, w druku) prezentuje dwa badania, mające na celu zweryfikowanie, czy lepsze pamiętanie zdań prawdziwych jest podobne do efektu wartości (ważności informacji). Rezultaty pierwszego eksperymentu dowodzą, że pamiętanie kontekstu i bodźca było istotnie lepsze dla zdań ważnych niż dla tych o niskiej wartości. Drugi eksperyment został poświęcony interakcji nadanej wartości i prawdziwości dla rezultatów pamięciowych. Okazało się między innymi, że w przypadku ważnej informacji prawdziwej przypominanie kontekstu jest istotnie lepsze. Analogicznego efektu dla ważnej informacji fałszywej nie zanotowano.

Współczesne czasy charakteryzuje powszechna dostępność komputerów osobistych czy nawet telefonów komórkowych o parametrach wyższych niż wcześniejsze wersje komputerów, dających nieograniczony dostęp do Internetu. Sprawia to, że ilość informacji przyrasta lawinowo zarówno w skali globalnej, jak i indywidualnej. Psychologowie wskazują na liczne potencjalnie negatywne konsekwencje poznawcze przebywania w środowisku cyfrowym, takie jak: płytkie przetwarzanie informacji, szybkie przerzucanie uwagi między danymi, niskie umiejętności selekcji informacji z punktu widzenia ich ważności, trudności w ocenie wiarygodności informacji, utożsamianie informacji z wiedzą, wielozadaniowość, czy nawet cyfrowe otępienie. Szczególnego znaczenia nabiera zatem umiejętność oceny informacji z punktu widzenia ich wiarygodności, prawdziwości i tym samym dokonywania odpowiedniej selekcji. Recenzowana rozprawa dostarcza danych, które w tym kontekście są bardzo ważne i pozwalają lepiej poznać mechanizmy pamięci informacji prawdziwych i fałszywych.

Od strony merytorycznej oceniam pracę zdecydowanie pozytywnie. Najważniejszym kryterium oceny rozpraw naukowych jest wkład do wiedzy, oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W przypadku recenzowanej pracy zostało ono spełnione. Przede wszystkim rezultatem badań jest wykazanie, że teoria podwójnego przypominania (której źródłem jest teoria rozmytego śladu pamięciowego, postulująca występowanie dwóch niezależnych

śladów: formy i treści) znajduje potwierdzenie w przypadku pamiętania prawdy i fałszu. Pamiętanie prawdy okazało się lepsze niż pamiętanie fałszu, zarówno w przypadku kontekstu, jak i samego bodźca. Taki rezultat może wydawać się dość oczywisty, jednak zastosowana metodologia daje głębszy wgląd w mechanizmy efektu. Wcześniejsza ocena zdań jako prawdziwych przyczyniła się do wzmocnienia efektów pamięciowych. Ten wynik ma potencjalne zastosowania praktyczne, jako podstawa dla konstrukcji metody uwrażliwiania na informacje fałszywe w kontraście do prawdziwych. Badania wykazały także zróżnicowane oddziaływanie różnych rodzajów obciążenia poznawczego, z silniejszym wpływem na przypominanie kontekstu dla zdań prawdziwych. Istotne jest także wykazanie znaczenia przypisywanej wartości, która może być w pewnej mierze utożsamiana z prawdziwością. Ogólna konkluzja wskazuje na stosunkowo wysoki poziom trafności pamiętania informacji prawdziwych i fałszywych, co w kontekście wspomnianego wcześniej zalewu informacji – prawdziwych, wątpliwych, fałszywych – ma wydźwięk pozytywny.

Przeprowadzone badania i ich wyniki prowokują do postawienia szeregu pytań. Dotyczą one przede wszystkim uniwersalności badanych zjawisk w kontekście znaczenia zmiennych indywidualnych. Czy wszystkich ludzi charakteryzuje taki sam poziom pamiętania prawdy i fałszu? A jeśli nie, jakie cechy mogą wzmacniać lub osłabiać te efekty? Czy znaczenie mają ogólne umiejętności pamięciowe? A może wcześniejsza wiedza, nie tylko dotycząca konkretnego zapamiętywanego materiału, ale wiedza ogólna? Czy jakieś zmienne osobowościowe mogą przyczyniać się do lepszego lub gorszego pamiętania, co było prawdą, a co fałszem? Czy czynniki sytuacyjne, a jeśli tak jakie, mogą odgrywać rolę? Chociażby wiadomo, że rozpoznawanie i odtwarzanie w warunkach indywidualnych i kolektywnych przebiega odmiennie i daje inne rezultaty. Idąc dalej: czy Doktorantka spodziewa się odmienności w aktywności mózgowej w przypadku zapamiętywania i odtwarzania informacji o prawdzie i fałszu, a właściwie jakiej odmienności, skoro takie różnice występują w przypadku przywoływania wspomnień prawdziwych i wszczepionych? I na koniec: czy, i jeżeli tak, jakie zastosowania praktyczne mogą mieć wyniki przeprowadzonych badań?

Dokonując oceny rozprawy z metodologicznego punktu widzenia należy podkreślić wysokie kompetencje Doktorantki jako projektantki i realizatorki badań. Dokonała krytycznej analizy procedur badawczych stosowanych przez innych badaczy i zaproponowała ich modyfikacje, zaprojektowała postępowanie empiryczne adekwatne wobec postawionych pytań oraz dobrze dobrała złożone metody analiz statystycznych. Na podkreślenie zasługują:

(1) staranność w doborze badanych grup, w tym ich liczebności, stosunkowo dużą jak na przyjętą procedurę badawczą, aczkolwiek należy zauważyć, że w badanych grupach zdecydowanie dominowały kobiety; (2) fakt uwzględniania wyników własnych wcześniejszych badań dla planowania kolejnych; (3) pomysłowe modyfikacje metod badawczych, stosowanych we wcześniejszych badaniach; (4) zastosowanie materiału o wysokiej trafności ekologicznej; (5) ostrożność w formułowaniu wniosków na podstawie uzyskanych wyników; (6) dostrzeżenie potencjalnych mankamentów własnych badań i propozycje dalszych poszukiwań, które, zgodnie z informacjami zawartymi we wprowadzeniu, zostały już rozpoczęte.

Od strony formalnej praca zdecydowanie spełnia wymagania stawiane pracom naukowym z zakresu psychologii, o czym świadczy fakt przyjęcia prac do druku w renomowanych czasopismach oraz staranność w opracowaniu tekstów.

Konkludując formułuję opinię, że rozprawa „*Memory for truth and falsity: An investigation from the perspective of dual-recollection theory*” („*Pamięć prawdy i fałszu. Badania z perspektywy teorii podwójnego przypominania*”) odpowiada warunkom określonym w artykule 187 ust. 3 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm.), i wnoszę o dopuszczenie mgr Darii Ford do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wniosek o wyróżnienie rozprawy

Recenzowana rozprawa zasługuje na wyróżnienie. Przemawiają za tym następujące argumenty. Po pierwsze, Doktorantka wykazała przydatność i trafność teorii podwójnego przypominania w przypadku pamięci prawdy i fałszu. Po drugie, Doktorantkę cechuje dbałość o wysokie standardy metodologiczne, edytorskie i etyczne. Po trzecie, rozprawa zawiera szeroki przegląd wcześniejszych teorii i badań oraz własne propozycje teoretyczne, co na tym etapie rozwoju naukowego nie jest zjawiskiem powszechnym. Po czwarte, rozprawa dowodzi dojrzałości badawczej, przejawiającej się w ostrożności w formułowaniu wniosków oraz krytycznym podejściu do własnego postępowania badawczego. Bardziej szczegółowe omówienie powyższych argumentów zostało zawarte w recenzji.

Elżbieta